

Bachelorscriptie

De gebedsviering in Taizé

Aangeboden aan Jos Pieper
Ter afsluiting van de bachelor theologie
Universiteit Utrecht

Hanneke Kastelijns
3214397

Februari '11

Bless the Lord my soul
And bless Gods holy name
Bless the Lord my soul
Who leads me into life

1 Inhoud

1 Inhoud.....	4
2. Inleiding.....	6
2.1 Aanleiding.....	6
2.2 Vraagstelling.....	6
2.3 Methode.....	7
2.4 Doelstelling.....	7
3.1 De geschiedenis van Taizé.....	8
3.1.1 De oprichter.....	8
3.1.2 De oprichting van Taizé.....	8
3.1.3 De jongerenontmoetingen.....	9
3.3 De jongerenontmoetingen.....	10
3.3 De gebedsviering.....	12
3.3.1 Inleiding.....	12
3.3.3 Een aantal voorbeelden van gebedsvieringen.....	13
4. Theoretisch kader.....	16
4.1 Definitie en soorten religieuze ervaringen.....	16
4.2 De attributietheorie als verklaring voor het ontstaan van religieuze ervaringen.....	17
4.3 Toegepast op Taizé.....	20
4.4 Hypothese	24
5. Uitvoering van het onderzoek.....	25
5.1. Vragenlijstconstructie.....	25
5.2 Respondenten.....	27
5.3. Resultaten.....	27
5.3.1. Foutjes in de enquête.....	27
5.3.2. De groepen en achtergrondgegevens.....	27
5.3.3. Herinnering van de gebedsviering.....	28
5.3.4. Arousal-, attributie- en ervaringscores	28
5.3.5. Wat zijn de ervaringen van christenen?.....	30
5.3.6. Wat zijn de ervaringen van niet-christenen?.....	31
5.3.7. Wat zijn de overeenkomsten?.....	32
5.3.8. Wat zijn de verschillen?.....	33
6. Conclusie en aanbevelingen.....	34
6.1 Conclusie.....	34
6.2. Discussie.....	34
6.3. Aanbevelingen voor verder onderzoek.....	35
7. Bibliografie.....	36
Boeken.....	36
Artikelen.....	36
Internetsites.....	36
Afbeeldingen.....	37
Bijlage 1, vragenlijst (met resultaten).....	38
Bijlage 2, vragenlijst met resultaten.....	39
Bijlage 2, Arousal- Attributie- en ervaringscore.....	56
Arousalcore	56
Attributiescore.....	57
Ervaringscore.....	58

2. Inleiding

2.1 Aanleiding

Taizé is eind december in Nederland in de aandacht geweest, toen er tienduizenden jongeren uit heel Europa in Rotterdam bij elkaar kwamen om o.a. gebedsvieringen te houden, waarvan soortgelijken ook gehouden worden in de broedergemeenschap Taizé. Zelf maakte ik twee jaar geleden voor het eerst kennis met het fenomeen Taizé. Ik wist niet wat ik moest verwachten, maar voor mij persoonlijk was het een onverwacht positieve ervaring. Ik hield er een positief gevoel aan over.

Iets typisch voor Taizé, de gebedsviering, was voor mij ook een bijzondere ervaring. Duizenden mensen, vooral jongeren, zitten bij elkaar en bidden en zingen samen en zijn samen stil. Het bijzondere was, dat er bij dit gebed niet alleen christenen aanwezig zijn, maar ook mensen die op een andere manier geloven, atheïst zijn of agnost. Dat zij ook hierbij aanwezig zijn, geeft aan dat er iets is, wat hen aantrekt in een dergelijk gebed, al geloven ze waarschijnlijk niet in de teksten.

Vanuit de godsdienstpsychologie is het interessant om te onderzoeken in hoeverre hun ervaring tijdens een gebedsviering verschilt van die van christenen. Naar Taizé zelf, is nog niet zoveel onderzoek gedaan vanuit de godsdienstpsychologie. Misschien dat er wel een overeenkomst is in gevoel, zoals het gevoel van rust. Eerder is er al onderzoek gedaan door participatie en observatie naar de spiritualiteit van Taizé en er is ook onderzoek gedaan naar vergelijkbare plaatsen als Taizé, onder andere in het onderzoek van Van Uden en Pieper naar de vraag of Lourdes een plaats van religieuze transformatie kan zijn.¹ Naar ervaringen in Taizé is nog niet eerder onderzoek gedaan. Dat brengt mij bij onderstaande vraagstelling:

2.2 Vraagstelling

Wat zijn de verschillen en overeenkomsten tussen de (religieuze)ervaring van christenen en niet-christenen² bij de gebedsviering in Taizé?

Dit is onder te verdelen in de volgende deelvragen:

1. Wat zijn de (religieuze) ervaringen van christenen?
2. Wat zijn de (religieuze) ervaringen van niet-christenen?
3. Wat zijn de overeenkomsten?
4. Wat zijn de verschillen?

---

¹ Van Uden R. & Pieper J.. Lourdes: Plaats van religieuze tranformatie? In: J. Pieper, P. Post & M. van Uden (red.) *Bedevaart en pelgrimage. Tussen traditie en moderniteit* (39-57). Baarn: Gooi en Sticht, 1994.

² De term niet-christenen zou negatief kunnen klinken, omdat dit vooral aangeeft wat ze niet zijn. Omdat Taizé een christelijke inhoud heeft en christenen hier (waarschijnlijk) inhoudelijk bij aansluiten, heb ik toch voor deze term gekozen. De term niet-christenen is in dit geval dus een brede term, waar meerdere groepen mensen bij zouden kunnen horen. Atheïsten, maar ook moslims zouden hier in theorie bij kunnen horen.

2.3 Methode

Voor dit onderzoekje kan ik gebruik maken van kwantitatief en van kwalitatief onderzoek. Kwalitatief onderzoek heeft als voordeel dat het dieper kan gaan en als nadeel dat het veel tijd kost. In de tijd die voor deze scriptie staat, zou ik dan maar een paar mensen kunnen interviewen. Voor dit onderzoek is het echter nodig om meer mensen te ondervragen om een duidelijk verschil te kunnen zien tussen de twee verschillende groepen. Om deze reden, zal ik kwantitatief onderzoek doen en gebruik maken van vragenlijsten. Eerst zal ik literatuuronderzoek doen naar Taizé en ik zal een theorie zoeken die hierbij past. Vervolgens zal ik op basis hiervan een vragenlijst opstellen. Voor dit onderzoek hoop ik minimaal dertig ingevulde vragenlijsten te verkrijgen. Hierbij moeten er wel mensen van de twee verschillende groepen vertegenwoordigd zijn. De vragenlijsten zullen verwerkt worden met behulp van SPSS.

2.4 Doelstelling

Wetenschappelijke doelstelling en belang: Door middel van dit onderzoek kan er meer inzicht komen in de impact van gebed op jongeren en op de werking van de theorieën die een rol spelen bij verklaringen van de werking van gebed, voor zowel mensen met een religieus referentiekader als mensen zonder een religieus referentiekader. Er kan ook inzicht komen in de vraag wat gebed/samen bidden kan betekenen voor mensen die niet geloven.

Maatschappelijke doelstelling en belang: Dit onderzoek zal Taizé kunnen helpen om specifieker te weten te komen wat jongeren ervaren bij hun gebedsvieringen en ook wat niet-christelijke jongeren ervaren. Ook kan het interessant zijn voor kerken om te zien wat jongeren uit een gebedsviering halen en in hoeverre dit te vergelijken is met een viering in een gewone kerk.

3. Wat is Taizé?

3.1 De geschiedenis van Taizé

Om een algemeen beeld te geven van het geheel waarin de gebedsviering plaatsvindt, zal er eerst aan de orde komen wat Taizé is. In dit hoofdstukje zal kort de geschiedenis van Taizé aan de orde komen. Hierbij zal ik me vooral richten op de jongerenbijeenkomsten, waarbinnen de gebedsvieringen plaatsvinden, maar eerst zal ik nog wat vertellen over de oprichter Frère Roger en de oprichting en groei van Taizé.

3.1.1 De oprichter

De oprichter van Taizé is Frère Roger. Hij werd op 12 mei 1915 geboren in een protestants gezin in Zwitserland. In dit gezin was muziek erg belangrijk, want zijn moeder had zang gestudeerd. Zijn vader was dominee. Tijdens zijn middelbare schoolperiode had hij een tijd van geloofstwijfel, waarbij zijn familie hem hielp. Op zijn achttiende kreeg hij tuberculose. In deze tijd vond hij zijn geloof weer terug. Hij las toen veel en maakte veel wandelingen. Onder invloed van zijn vader, ging hij theologie studeren. Tijdens zijn studie theologie kwam Frère Roger terecht bij een christelijke studentenvereniging waar veel werd gediscussieerd en retraites werden gehouden.

3.1.2 De oprichting van Taizé

In de tijd van zijn christelijke studentenvereniging had Frère Roger een verlangen dat hij als volgt formuleerde: 'Ik voelde de drang om een gemeenschap op te bouwen, waarin de evangelische verzoening dag na dag concreet beleefd zou worden. Om te beginnen wou ik mijzelf aan een leven van gebed wijden.'³

Frère Roger kwam in Taizé terecht, bij een zoektocht naar een huis voor zijn studentenvereniging, *Grande Communauté*, genaamd. Hij koos voor Frankrijk, omdat mensen hier het meest hulpbehoevend waren. In dit huis werden retraites gehouden, maar hij begon hier ook met het opvangen van vluchtelingen. Het was namelijk oorlog. Hier hiel hij toen ook al drie keer op een dag gebed en retraite in een klein kamertje. Om veiligheidsredenen moest hij een tijd in Genève verblijven. Hii schreef hier in 1941 vervolgens, een verklarende notitie, over gemeenschap.

Een concrete gemeenschap met gebed, begon in 1942 toen de eerste broeders en gasten ook mee konden bidden. Later groeide dit aantal broeders sterk. Met deze groep begon het monastieke

---

³ Spink K., Het leven van broeder Roger, de stichter van Taizé, (vertaald door Elizabeth Marchant), Averbode, Gooi en Sticht, 1986, blz. 40

leven, waarvan de richtlijnen in 1953 als de Regel van Taizé' als een vorm van mentaliteitsbeschrijving werd vastgelegd. Hier staan geen vaste strikte regels in als de tijden van het gebed. Er staan wel aanwijzingen in die te maken hebben met thema's als gebed, leven in harmonie en de engagementen.⁴ In 1944 keerde de groep weer terug naar Frankrijk, naar Taizé, nog voor het eind van de oorlog.

3.1.3 De jongerenontmoetingen

De eerste bezoekers kwamen dus al nadat zij de verklarende notitie uit 1941 hadden gelezen. Zij waren er al bij in de tijd in Genève. In het begin waren het vooral priesters, monniken en protestantse theologen die kwamen. Ze kwamen vooral voor de gebedsdiensten. Vanaf 1947 groeide de groep Taizé-gangers en eind jaren '50 kwamen er zoveel jongeren dat de gebedsdiensten niet meer in de dorpskerk gehouden konden worden. Hierop werd de verzoeningskerk gebouwd, waar het gebed ook nu nog plaats vindt. In de jaren '70 kwamen er veel jongeren naar Taizé die politiek geëngageerd waren en streefden naar rechtvaardigheid.

In deze roerige periode, werd er in het jaar 1974 een jongerenconcilie gehouden, dat echter niet veel verder kwam dan de opening. Om een andere weg in te slaan, werd er in het jaar 1979 besloten dat Taizé,' wat betreft jongerenbijeenkomsten, voortaan de 'Pelgrimage van vertrouwen op aarde' zou worden. Iedere week werden er jongeren ontmoetingen in Taizé gehouden en elk jaar een jongerenontmoeting op de verschillende continenten.⁵

3.2 De visie van Taizé

In de visie van Taizé is gemeenschap erg belangrijk. Dit is ook het eerste wat je benadrukt vindt, als je naar de site van Taizé gaat.⁶ Voor de rest zijn de volgende punten belangrijk voor Taizé:

- Een streven naar verzoening, omdat er zowel in de hele mensheid als tussen christenen breuken en conflicten zijn.
- Een leven in een vandaag van God. Vooral het heden doet er dus toe. Je moet niet in het verleden blijven hangen.
- Eenheid van gebed en actie. Dit betekent dus dat niet alleen bidden belangrijk is, maar ook daadwerkelijk dingen doen.

---

⁴ Roger Frère, prior van Taizé, de regel van Taizé, Communauté de Taizé, France, 1961

⁵ Spink K., de stichter van Taizé, (vertaald door Elizabeth Marchant), Averbode, Gooi en Sticht, 1986, blz. 28-40, blz. 51-58, blz. 77-86

Brico R., Taizé, een lente in de kerk, Ambo, Baarn, 1978, blz. 11-92

Uden M. van, Pieper J., Post P., Oude sporen, nieuwe wegen, Gooi en Sticht, Baarn, 1995, blz. 88-91

⁶ http://www.taize.fr/nl_article6634.html, Een 'gelijkenis van gemeenschap', 15-12-'10

-Een parabel zijn van gemeenschappelijkheid

Taizé wil de volgende dingen laten zien en meegeven.

- 1) Een vervuld compleet leven krijgen. Dit gebeurt door gebed.
- 2) Strijden voor bevrijding en gerechtigheid. Dit kan bijvoorbeeld gebeuren door in dezelfde omstandigheden te leven als de armen.
- 3) Verzoening bewerkstelligen. Dit gebeurt in Taizé concreet door niet te discussiëren, maar de dialoog te voeren.
- 4) Een nieuwe manier van kerk-zijn laten zien, met gemeenschap van alle christenen.
- 5) Een andere levensstijl laten zien in tegenstelling tot de consumptiementaliteit. Dit is een eenvoudig leven in het heden zonder zekerheden voor de toekomst.⁷

3.3 De jongerenontmoetingen

In Taizé vinden dus elke week jongerenontmoetingen plaats. Hierin heeft de gebedsviering een belangrijke plaats, maar er vinden ook andere activiteiten plaats. Deze andere activiteiten zijn de context waarbinnen het gebed plaatsvindt. De jongeren die naar het gebed gaan, kunnen in hun hoofd ook met deze dingen bezig zijn.

Het programma van Taizé loopt in principe van zondag tot zondag en is elke dag ongeveer hetzelfde. Er zijn ook mensen die wat kortere tijd komen. Op de site van Taizé vindt men het volgende programma:

8.15: ochtendgebed, daarna ontbijt

10.00: inleiding voor de dag met een broeder van de gemeenschap, daarna tijd voor bezinning of gespreksgroepen

12.20: middaggebed, daarna maaltijd

14.00: zangrepetitie (optioneel)

's middags: werk of gespreksgroepen

17.15: thee

17.45: workshops (vanaf dinsdag)

19.00: avondeten

20.30: avondgebed, daarna stilte⁸

Dit programma kan nog aangevuld worden met het café oyak, wat om 21.45 uur open gaat. Hier kunnen jongeren (en ouderen) kletsen, muziek maken en spellen spelen.⁹

Dit programma wordt in principe door alle jongeren gevolgd.

Het valt verder op dat het ochtendgebed plaatsvindt voordat de jongeren ontbeten hebben.

---

⁷ Uden. M. van, Pieper J., Post. P., Oude sporen, nieuwe wegen, Gooi en Sticht, Baarn, 1995, blz. 92 en 93

⁸ http://www.taize.fr/nl_article5460.html Waar gaan de ontmoetingen over? 15-10-'10

⁹ Uden. M. van, Pieper J., Post. P., Oude sporen, nieuwe wegen, Gooi en Sticht, Baarn, 1995, blz. 85-105

In Taizé is er ook een stiltetuin waar mensen naar toe kunnen gaan en genieten van de natuur en bijvoorbeeld kunnen nadenken.¹⁰

Het is in Taizé ook mogelijk om een week in stilte doorbrengen. Taizé-gangers die de week op deze manier meemaken, hebben op een aparte plaats hun activiteiten en maaltijden, maar vieren de gebedsvieringen wel samen met alle andere jongeren. Daarbij kunnen ze apart met een broeder of een zuster een gesprek krijgen. Waarschijnlijk hebben deze Taizé-gangers nog meer tijd om na te denken en/of te bidden.

Er zijn ook nog mensen die langere tijd in Taizé blijven. Zij doen meer praktisch werk en hebben gesprekken met broeders en/of zusters. Deze Taizé-gangers worden permanenten genoemd.

---

¹⁰ Uden. M. van, Pieper J., Post. P., Oude sporen, nieuwe wegen, Gooi en Sticht, Baarn, 1995, blz. 96

3.3 De gebedsviering

3.3.1 Inleiding

Dit hoofdstuk zal gaan over de gebedsviering, die in Taizé plaatsvindt. Op de site van Taizé is te vinden dat dit door veel jongeren als bijzonder wordt ervaren.¹¹ De gebedsvieringen vinden drie keer op een dag plaats en ze zijn niet elke keer hetzelfde. Volgens de site van Taizé is het gebed veranderd in de loop van de tijd en is het eenvoudiger geworden. Zo zou het gebed namelijk toegankelijker zijn.¹² Een voorbeeld van een lied dat tijdens een gebedsviering gezongen kan worden is:

Bless the lord my soul:
bless the lord my soul
and bless Gods holy name
bless the lord my soul
who leads me into life.

Dit wordt meerdere keren gezongen.

Volgens de broeders is dit gebed een heel erg geschikt moment om God te ontmoeten.¹³ Het zou in hun visie dus een moment kunnen zijn waarop je een religieuze ervaring kunt hebben.

3.3.2 De omgeving en sfeer

De gebedsviering vindt plaats in de verzoeningskerk. Dit is een grote kerk die er van binnen licht uitziet met rode en oranje doeken. Vooraan staat een kruis met Jezus die eraan hangt. Iedereen zit met zijn gezicht die kant op. In het middenpad zitten de broeders in witte gewaden op hun knielbankje. Alle andere mensen zitten om deze broeders heen op de grond. Vooraan zitten de 'permanents' in een voor hen bestemd vak, zie ook de plaatjes hieronder. In de kerk kunnen een paar duizend mensen zitten. Sommige mensen zitten op hun knieën¹⁴

<http://site.protestantsegemeentedeurne.nl/wp-content/uploads/2009/02/gebed-in-taize.jpg> http://www.taize.fr/IMG_ARCHIVE/457.html, jongeren en het gebed in Taizé, 20-11-'10
eren en het gebed in Taizé, 28-10-'10
eren en het gebed in Taizé, 28-10-'10
eren en het gebed in Taizé, 10-11-'10

3.3.3 Een aantal voorbeelden van gebedsvieringen

De gebedsviering bestaat uit verschillende elementen. Hieronder staan een aantal gebedsvieringen die een keer in Taizé gehouden zijn. Op de site van Taizé zijn via podcast een paar gebedsdiensten te volgen. Van een paar van hen is hieronder beschreven hoe deze verlopen, zodat men een beeld krijgt hoe een gebedsviering meestal gaat.

http://www.kuleuven.be/mas/images/secundair_ondewijs/in_de_kijker/68/image024.jp

16-10-'10

- halleluja
- evangelie lezing, treedt toe tot Christus
- liedje
- kyrie eleison, betekenis: bescherm ons Heer
- see I am near
- gebed met tekst, *that you love us*
- dominate dominum
- sing to God
- evangelie lezing
- liedje
- liedje
- du vergisstmichnicht
- ante jesuchriste
- donna nubis pace

09-10-'10

- kyrie
- in rexorexionum
- evangelie lezing

- dominate deo
- dans nos obscurite
- ante jesuchriste
- veni sante spiritus
- friede
- bless the lord my soul
- in qauntovivere

02-10-'10

- hallelujah
- bei dir is die hilfe
- meineliebe
- venicreator spiritus,
- evangelie lezing
- vous les anges
- nada te turbe
- fiez vous en luiz
- la signor, y la terra
- iedere nacht verlang ik naar u, o God
- spiritus sancto
- liedje
- christe, amen in nomen christe
- liedje

In deze liturgie bevindt zich ook elke keer een periode van stilte.

Zoals hier te zien is, zijn er bepaalde vaste elementen die bij de gebedsvieringen terugkomen. Dit zijn de liederen, de evangeliëlezing en een lange tijd van stilte. Lieder die vaak terugkomen zijn halleluja en kyrië eleison. Bij een gebedsviering is er altijd een broeder die begint met zingen. Aan het eind van een gebedsviering kunnen mensen nog naar voren naar het kruis komen en bidden voor het kruis. De zaterdagsviering is net iets anders. Bij deze viering wordt er licht doorgegeven doordat er kaarsjes aan elkaar worden aangestoken. Aan het eind van een gebedsviering is het ook mogelijk om naar voren naar het kruis te gaan en hier te bidden.

4. Theoretisch kader

4.1 Definitie en soorten religieuze ervaringen

In mijn vraagstelling, vraag ik naar ervaringen en religieuze ervaringen. Wat is echter een ervaring? Als je het woord ervaring opzoekt in een woordenboek, vind je dat het te maken heeft met het ondervinden van iets.¹⁵ Bij het ondervinden van iets hoort een bepaald gevoel, maar de ervaring is niet hetzelfde als dit gevoel.¹⁶ Een gevoel is onderdeel van een ervaring. Een ervaring is breder en heeft ook te maken met iets wat iemand meemaakt, iets buiten zich zelf. In het geval van dit onderzoekje gaat het om het ondervinden van een gebedsviering in Taizé.

Over het begrip religieuze ervaring is in de godsdienstpsychologie door verschillende mensen nagedacht. Allereerst is het belangrijk om het begrip religieuze ervaring te definiëren. Dit onderzoek gaat over een specifiek soort gebedsviering, namelijk die in Taizé. Gebedsviering en religieuze ervaring zijn twee begrippen die met elkaar te maken hebben, want een gebedsviering zou een religieuze ervaring kunnen oproepen. Van der Lans gaat in op het concept religieuze ervaring en deelt de religieuze ervaring in, in verschillende aspecten die in het literatuuronderzoek aan de orde komen. Deze verschillende aspecten zijn het object, het affectieve aspect en het cognitieve aspect van de religieuze ervaring. Het object kan God zijn, maar kan ook op een andere manier omschreven worden. Het is in ieder geval transcendent. Het cognitieve aspect heeft met kennen te maken. Dit kennen heeft met een herkennen te maken. Je moet herkennen dat het God is die je ervaart. Als laatste is er het affectieve aspect, gevoelens, waarbij volgens Van der Lans in de Amerikaanse godsdienstpsychologie vooral positieve gevoelens zijn beschreven. Rudolf Otto¹⁷ laat echter uit de religieuze traditie zien dat een religieuze ervaring ook negatieve gevoelens kan bevatten.¹⁸ Een religieuze ervaring is dus een ervaring gericht op een transcendent object dat op de een of andere manier gekend wordt en dat bestaat uit een positief of negatief gevoel.

Deze ervaringen zijn volgens Glock en Stark in te delen in vier soorten ervaringen die ook verschil in diepte van de ervaringen weergeven¹⁹

1. Bevestigend: Dit is de ervaring dat God bestaat of aanwezig is
2. Wederkerig: Dit is de ervaring dat God deze persoon ziet.
3. Extatisch: Dit is de ervaring van een liefdesband met God

---

¹⁵ www.vandaleonline.nl, 23-11-'10

¹⁶ Glock C. Y. Stark R., American piety, University of California Press Berkely, 1970, blz. 127

¹⁷ Hood. R., Hill, P, Spilka. B. The psychology of religion, an empirical approach, The Guilford Press, 2009, blz. 288

¹⁸ Otto R., das Heilige, über das Irrationele in der Idee des Göttlichen und sein Verhältnis zum Rationelen, München, Beck, 1917, blz. 13-41

¹⁹ Van der Lans J., Religieuze ervaring en meditatie, Nijmegen, 1978, blz. 3-15

4. Openbaringservaring: Dit is de ervaring dat je een vertrouweling van God bent en misschien een bepaalde taak van God krijgt.

Waarschijnlijk is, dat de eerste ervaring eerder en vaker voorkomt dan de tweede, de tweede eerder dan de derde en de derde eerder dan de vierde. Van der Slik heeft deze ervaringen nog op een andere manier omschreven:

- Bevestigend:

- gevoel van ontzag voor God

- een gevoel dat God het leven leidt

- Wederkerig:

- een ervaring dat God u op wonderbaarlijke wijze heeft geholpen

- een gevoel dat God u heeft gestraft voor iets dat u gedaan heeft

- Extatisch:

- een gevoel van warme en intieme vereniging met God

- een ervaring van volledige overgave aan God

- Openbaringservaring:

- een ervaring door God verlicht te zijn

- een ervaring waarin God iets vroeg voor hem te doen.²⁰

4.2 De attributietheorie als verklaring voor het ontstaan van religieuze ervaringen

In de godsdienstpsychologie zijn er verschillende theorieën over religieuze ervaring. Er zijn theorieën die ingaan op het gevoel, bijvoorbeeld die van Freud²¹ en er zijn cognitieve verklaringen voor religieuze ervaringen. Een cognitieve theorie binnen de godsdienstpsychologie, is de theorie van Sundén.²² In deze theorie kan iemand door zich op grond van het zich toe-eigenen van religieuze rollen door het lezen van b.v. Bijbelverhalen, een moeilijk plaatsbare situatie religieus duiden. Bij deze theorie wordt er vanuit gegaan dat religieuze ervaring ontstaat op basis van het inleven in een bepaalde rol. Over het cognitieve aspect van de religieuze ervaring, geeft de attributietheorie ook een verklaring.

Deze theorie gaat ervan uit dat mensen bepaalde oorzaken zoeken voor gebeurtenissen of gevoelens en vragen naar het waarom.²³ Een slecht gemaakt proefwerk, vraagt bijvoorbeeld om de reden waarom dit slecht gemaakt is. Het label dat iemand geeft aan de gebeurtenis, is een attributie. Er

---

²⁰ Van der Slik F., religieuze ervaring, een veelvormig perspectief op de zin van het bestaan, Tilburg UP, 1988

²¹ Freud S. 'Das Unbehagen in der Kultur', Frankfurt am Main, 1972

²² Sundén H., [Die Religion und die Rollen: eine psychologische Untersuchung der Frömmigkeit](#), Töpelman, Berlijn, 1966

²³ Spilka B, Shaver P, Kirkpatrick L., A general attribution theory for the scientific study of religion, *journal for the scientific study of religion*, blz. 2

zijn oorzakelijke attributies en attributies die slaan op de betekenis van de gebeurtenissen voor het toekomstig leven, volgens Bultman en Wortman.²⁴

Wat heeft een dergelijk attributie nu met een religieuze ervaring te maken? Bij het tot stand komen van een emotie heb je ook te maken met attributies. Dit is beargumenteerd en waarschijnlijk gemaakt door Schachter. Iemand kan een bepaalde arousal krijgen. Dit is een fysiologische verandering, oftewel een lichamelijke verandering waarbij je bijvoorbeeld je hart voelt kloppen. Hiervoor gaat de persoon op zoek naar een verklaring. Hij probeert het voor zichzelf onder woorden te brengen en te interpreteren. Dan ontstaat pas de emotie.²⁵ Deze verklaring kan ook religieus zijn. De persoon vindt de verklaring in dit geval binnen een religieus referentiekader. Deze arousal en religieuze verklaring samen, kunnen tot een religieuze ervaring leiden.

Dit hebben Proudfoot en Shaver laten zien. Zij hadden het idee dat een arousal een cognitief label kon krijgen door leerstellingen. Dit concludeerden zij uit een observatie van de Nichiren Soshu. Eerst werd langdurig gezongen, waarbij mensen in een arousal-staat konden komen. Hierbij werd er niet uitgelegd waarom, maar alleen gezegd: 'probeer het, het zal je leven veranderen.' Door later aangereikte leerstellingen zou dit op een gegeven moment een betekenis kunnen krijgen en zelfs kunnen uitgroeien tot een religieuze ervaring. Ook constateerden ze een religieuze ervaring bij een van de gelovigen, toen deze persoon een van de liederen ging zingen bij faalangst bij het maken van een tentamen en zich toevertrouwde aan het ritme van het universum. . De fysiologische arousal was in dit geval het gevoel van angst voor het tentamen. Deze arousal kan vervolgens leiden tot hypo- en hyperarousal. Bij hyperarousal zit iemand boven het normale lichamelijke niveau en bij hypoarousal zit iemand eronder.²⁶

Een ander voorbeeld van een religieuze ervaring op grond van een religieuze attributie is, als iemand bijvoorbeeld een boom ziet en hierover verwonderd raakt. Als iemand een religieus referentiekader heeft, zou deze persoon dit toe kunnen schrijven aan God met de cognitie dat God die boom heeft gemaakt. Dit is een attributie van oorzaak. Zo kan dus een gevoel van religieuze schepping van de boom ontstaan.

In dit onderzoek is er dus aandacht voor de (religieuze) ervaring en hierbij komen ook religieuze attributies aan bod die hier een onderdeel van zijn.

Spilka et al hebben dit toegepast op een religieuze ervaring, besproken bij Shaver en Proudfoot²⁷ uit de the Varieties van William James., waarbij een bekering plaatsvindt. Bradley hoort eerst twee keer een preek. Als hij thuis komt voelt hij dat zijn hart klopt. Hij verbindt zijn

---

²⁴ Bulman R. J., Wortman C. B., Attributions of blame and coping in the 'Real World':severe accident victims react to their lot, *journal of psychology and social psychology*, vol. 35 nr. 5 , 1977, blz.351-363

²⁵ Schachter S, Singer J. E. Cognitive, social, and psychological adjustment and religiousness. The The multivariate belief-motivation theory of religiousness. *Journal for the Scientific Study of Religion*, vol. 30, blz. 448-461

²⁶ Proudfoot en Shaver, Attribution theory and the psychology of religion, blz. 325, 326

²⁷ James. W., Varieties of religious experience: a study in human nature, 1902, blz. 322

opgewondenheid aan Bijbelteksten en er vindt een bekering plaats. Spilka et al beschrijven dat de hartkloppingen de arousal zijn.²⁸

Een ander gebruik van de attributietheorie is als iemand iets meemaakt wat heel ingrijpend is, wat leidt tot het zoeken naar attributies. Religieuze attributies kunnen hierbij slaan op het verleden: God heeft dit gedaan. Het kan ook op de toekomst slaan: God kan mij in de toekomst helpen. Hierbij is religie het betekenisstelsel.

Kort gezegd kan de attributietheorie als volgt samen gevat worden:

gebeurtenis

religieuze attributie

arousal+religieuze attributie

religieuze ervaring

Of iemand religieuze attributies gebruikt, hangt van verschillende factoren. Deze factoren zijn door Spilka et al als volgt geformuleerd:²⁹

De kenmerken van de persoon in kwestie

Sommige personen zijn eerder geneigd tot het gebruiken van religieuze attributies. Verschillende factoren kunnen hierop van invloed zijn, onder andere opvoeding en onderwijs. Het maakt ook uit of God belangrijk is voor het zelfbeeld.

De kenmerken van de gebeurtenis die in het geding is.

Gebeurtenissen waarbij er sneller geattribueerd zal worden, zijn gebeurtenissen die ingrijpend zijn en moeilijk verklaarbaar. Dit kunnen bijvoorbeeld gebeurtenissen zijn die levensbedreigend zijn.

De context van de attribuut

Dit is de plek waar de attribuut zich bevindt, in de kerk, bijvoorbeeld.

Omdat de mens maar een paar ideeën tegelijkertijd in zijn hoofd kan hebben, kan dit van invloed zijn als de context religieus is.

De context van de gebeurtenis

Het zou verschillend kunnen zijn in welke context een gebeurtenis plaatsvindt en of dit plaatsvindt in een religieuze setting of op school bijvoorbeeld

Kortom, hoe religieuzer deze factoren zijn en hoe ingrijpender de gebeurtenis, hoe meer kans er is op religieuze attributies.

---

²⁸ Spilka B., Shaver P., Kirkpatrick L., A., A general attribution theory for the psychology of religion, *Journal for the scientific study of religion*, vol. 24, nr 1, 1985, blz.16

²⁹ Spilka B., Shaver P., Kirkpatrick L. A., A general attribution theory for the psychology of religion, blz. 5-7

Een attributie zal meestal gemaakt worden in reactie op een bepaalde gebeurtenis waar je een verklaring voor moet zoeken, zoals een slecht resultaat, een ziekte. In dit onderzoek gaat het echter over een religieuze ervaring. Bij een religieuze ervaring is de lichamelijke arousal de gebeurtenis. In het geval van het voorbeeld met Bradley kan dit als volgt uitgewerkt worden: de context van de gebeurtenis is de religieuze ontmoeting met de preken. De attribuant is Bradley en de context is zijn omgeving thuis en het feit dat hij alleen was.

In dit onderzoek gebruik ik dat deel van de theorie dat uitgaat van een arousal + religieuze attributie die tot een religieuze ervaring leidt. Dit deel van de theorie sluit beter aan bij de onderzoeksvraag, omdat dit over ervaringen gaat en niet alleen over attributies.

4.3 Toegepast op Taizé

Toegepast op Taizé, is het mogelijk dat mensen een bepaalde arousal kunnen krijgen bij de gebedsviering. Dit kan religieus of niet-religieus geïnterpreteerd worden en leiden tot een religieuze of niet-religieuze ervaring. Deze arousal zouden ze al kunnen hebben als ze naar binnen komen en worden veroorzaakt door de bredere context, het hele geheel van de week, Taizé-gangers zouden dit echter ook kunnen krijgen tijdens de gebedsviering, door bijvoorbeeld het herhalen van liederen, zoals ook bij de NichirenNoshu gebeurde. Volgens de attributietheorie zouden mensen vervolgens op zoek gaan naar het waarom. In een religieuze context kan dit leiden tot religieuze attributies. Deze aspecten zal ik verder toelichten verderop als ik het gebed zal beschrijven. Tijdens de gebedsviering zou de arousal bijvoorbeeld opgewekt kunnen worden door het samenzijn met anderen, het gebed, de muziek of de stilte. Stilte kan namelijk leiden tot hypoarousal³⁰ Aanwijzingen voor een arousal tijdens het gebed zijn te vinden op de site van Taizé waar geschreven staat dat veel jongeren het gebed als indrukwekkend beschouwden. Hierbij zou eventueel een arousal kunnen horen. Verder vertelde een docent van een school die naar Taizé was gegaan, dat de gebedsviering zeker wat met de groep had gedaan.

In het schema met de context, kenmerken toegepast op Taizé is de arousal de gebeurtenis.

1. De kenmerken van de persoon in kwestie

Dit is de religieuze achtergrond en identiteit van de attribuant. Het zorgt voor het bestaan of ontbreken van een bepaald religieus referentiekader waarin het zoeken naar religieuze attributies kan voorkomen of het zoeken naar andere attributies zal gebeuren.

2. De kenmerken van de gebeurtenis die in het geding is.

Dit is dus de arousal. Dit kan hyper of hypoarousal zijn. Opgewondenheid of rust en emoties kunnen ook duiden op een arousal.

3. De context van de attribuant

---

³⁰ Proudfoot W. en Shaver P., Attribution theory and the psychology of religion, *Journal for the Scientific study of Religion*, vol. 14, nr. 4, 1975

De context van de attribuant gaat over de vraag waar de persoon deze attributies maakt. De attribuanten zullen de vragenlijst invullen nadat ze alweer terug zijn gekomen. Ze zijn dan in een andere context waarin ze hun ervaring weer herinneren en misschien herinterpreteren. Hier heb ik echter geen gegevens over en het is dus niet mogelijk om deze variabele te betrekken in dit onderzoek.

4. De context van de gebeurtenis

De context waarin een attribuant zich in dit geval bevindt, is de gebedsviering van Taizé. Zoals hierboven beschreven, kan een religieuze context leiden tot religieuze attributies. Dit is het geval met de gebedsviering van Taizé. Wat deze religieuze invloed inhoudelijk is, komt naar voren in de onderdelen van de gebedsviering.

Als iemand een religieuze ervaring zou krijgen, zou dit een van de vier ervaringen beschreven door Glock en Stark kunnen zijn die hierboven al beschreven zijn. Ze zijn van verschillende dieptes. Zo zou het kunnen zijn, dat iemand niet direct ervaart dat God hem een taak voorlegt, maar wel ervaart dat God aanwezig is. Deze ervaringen zijn te gebruiken om voor te leggen aan de Taizé-gangers.

Om de religieuze inhoud van de attributies verder te onderzoeken, heb ik ook naar de teksten in de liedjes gekeken. Christelijke mensen die naar deze liederen luisteren en mee zingen, zouden ook deze teksten kunnen gebruiken en dat zou tot een religieuze ervaring kunnen leiden. Hieronder staan nog een keer de inhoud van een aantal gebedsvieringen gehouden in Taizé:

16-10-'10

- halleluja
- evangelie lezing, treedt toe tot Christus
- liedje
- kyrie eleison, betekenis: bescherm ons Heer
- see I am near

Gods aanwezigheid

- gebed met tekst, *that you love us*
- dominate dominum
- sing to God
- evangelie lezing
- liedje
- liedje
- du vergisstmichnicht
    Godleidthetleven
- ante jesuchriste
- donna nubis pace

God kan vrede geven

09-10-'10

- kyrie
- in rexorexionum
- evangelie lezing
- dominate deo
- dans nos obscurite

God zorgt voor licht

- ante jesuchriste
- veni sante spiritus
- friede

God kan vrede geven

- bless the lord my soul

God kan zegenen

- in qauntovivere

02-10-'10

- hallelujah
- bei dir is die hilfe

God kan mij helpen

- meineliebe
- venicreator spiritus,

De aanwezigheid van de Heilige Geest

- evangelie lezing
- vous les anges
- nada te turbe

vertrouwen in God

- fiez vous en luiz

vertrouwen in God

- la signor, y la terra
- iedere nacht verlang ik naar u, o God
- spiritus sancto
- liedje
- christe, amen in nomen christe
- liedje

De attributies die uit deze teksten zouden kunnen volgen, hebben vooral te maken met vertrouwen, hulp, licht, verlangen, leiding in het leven en de aanwezigheid van God.

4.4 Hypothese

Omdat er aanwijzingen zijn dat het gebed veel indruk maakt op jongeren, zou dit kunnen wijzen op een arousal bij het gebed. In dit geval zullen de jongeren op zoek gaan naar attributies en een bepaalde ervaring hebben. Als je de jongeren in het schema van Spilka et al. met de verschillende kenmerken en factoren plaatst, is het grote verschil tussen de twee groepen de kenmerken van de persoon in kwestie. De context is wel hetzelfde. Christelijke jongeren hebben een religieus referentiekader, waarbij ze waarschijnlijk op zoek zullen gaan naar religieuze attributies en religieuze ervaringen krijgen. Dat hoeft ook niet altijd het geval te zijn, want een jongeman die lange tijd in Taizé was geweest, vertelt dat hij ook niet altijd geïnspireerd was. In het geval van niet-christelijke jongeren zullen dit waarschijnlijk niet-christelijke attributies zijn en zullen ze andere ervaringen hebben. Een van de dingen waar deze attributies en ervaringen mee te maken zouden kunnen hebben, zijn de mensen die bij het gebed aanwezig zijn. Ze zouden bijvoorbeeld een verbondenheid kunnen voelen. Christelijke jongeren kunnen gaan zoeken naar attributies die ze in de tekst kunnen vinden. Het is te verwachten dat de inhoud vooral positief zal zijn, omdat de liederen zelf vrij positief zijn. Verder vertelde een jongen, toen ik zelf in Taizé was, dat hij tijdens een stiltemoment een manier had bedacht waarop hij het beste met zijn ouders kon praten. Ik verwacht dat er meer jongeren zullen zijn die tijdens de stilte na kunnen denken over hun leven en misschien een bepaalde beslissing zullen nemen.

5. Uitvoering van het onderzoek

5.1. Vragenlijstconstructie

Er is een vragenlijst geconstrueerd (zie bijlage 1) die bestaat uit 6 onderdelen. De vragen per onderdeel zullen hieronder toegelicht worden.

Onderdeel 1: achtergrondgegevens:

Vraag 1-6: Om te weten te komen wat de kenmerken van de attribuant zijn, moet ik eerst wat over deze persoon te weten komen. Hiervoor moet er dus gevraagd worden naar de religieuze of niet-religieuze achtergrond. In de eerste vraag, vraag ik naar hun eigen geloof, in de tweede vraag, vraag ik naar hun religieuze opvoeding, omdat dit ook van invloed op het referentiekader is. Vraag 6 vraag ik omdat het beeld van God ook erg belangrijk is voor hoe mensen God zullen ervaren.

Onderdeel 2: de Taize-week

Vraag 7-9 gaan over de ervaring van de Taizé-week, over hoe ze in hun vel zaten voor de reis en over hun verwachtingen. Deze vragen stel ik ook, omdat deze de uitkomsten ook nog eventueel zouden kunnen beïnvloeden. Als je niet goed in je vel zit, ben je bijvoorbeeld misschien emotioneler.

Onderdeel 3: De gebedsviering

Vraag 10-12: In deze vragen komt aan de orde hoe vaak ze naar een gebedsviering zijn geweest, wanneer ze geweest zijn en in hoeverre ze dit nog kunnen herinneren. Dit laatste is natuurlijk een voorwaarde om zich de gebedsviering goed te kunnen herinneren. De vraag hoe vaak ze naar een gebedsviering zijn geweest, bepaalt ook mede of ze veel ervaringen hebben gehad.

Onderdeel 4: De gebedsviering, de ervaringen

Vraag 13-21 gaan over de theorie van arousal, attributies en ervaringen.

Vraag 13-15 gaan over de arousal-staat. Eerst vraag ik in vraag 13 naar algemene woorden die bij de gebedsviering horen. Opwindend en rustgevend kunnen wijzen dat de gebedsviering een invloed heeft die voor een arousalstaat zorgt. In vraag 14 leg ik emoties aan de respondenten voor die waarschijnlijk op een arousalstaat zelf wijzen. Bij beide vragen stel ik nog een open vraag om naar woorden te vragen die nog niet aan de orde zijn gekomen. Vraag 16 gaat over het indruk maken van de gebedsviering. Dit wijst ook op een arousalstaat.

Vraag 17 gaat over (religieuze) attributies. Een deel hiervan komt uit het onderzoek van Pieper en van Uden³¹ en een deel komt uit de teksten van de liederen die gezongen worden. De attributies zijn pro-actief. Ze gaan dus niet over wat God in het verleden heeft gedaan, maar wat voor invloed Hij in de toekomst zou kunnen hebben. Sommige attributies zijn religieus en sommigen niet, gaan over

---

³¹ Van Uden M, Pieper J., Post. Lourdes:plaats van religieuze transformatie? In: J. Pieper, P. Post & M. van Uden (red.) Bedevaart en pelgrimage. Tussen traditie en moderniteit, Baarn, Gooi en Sticht, 1994, blz. 39-57

medemensen. Ook het hogere komt aan de orde, wat ik wel als iets religieus beschouw, maar met een minder duidelijk godsbeeld.

Vraag 20 gaat over de ervaringen. Ik vraag naar religieuze ervaringen gebaseerd op de ervaringen van Glock en Stark, verwoord door Van der Slik. Ik gebruik ook ervaringen die gebaseerd zijn op: 1) de mensen eromheen, een sociale ervaring, 2) op schoonheid, een esthetische ervaring en 3) op iets doen voor de medemens, een ethische ervaring. Ook vraag ik naar een meer algemeen spirituele ervaring, door te vragen of ze een ervaring hadden waarin tijd en ruimte niet meer leken te bestaan. De attributies die niet religieus van aard zijn, zijn sociaal op andere mensen gericht, omdat mensen daar met heel veel mensen zitten en dit eventueel als samenhorig zou kunnen voelen.

Vraag 21 gaat over het gevoel: positief of negatief, omdat religieuze ervaring volgens Rudolf Otto niet noodzakelijkerwijs gepaard hoeft te gaan met positieve gevoelens. Het kan ook gepaard gaan met negatieve gevoelens.

Onderdeel 5: De stilte

Vraag 19-22 gaan over de stilte. Deze stilte is typisch voor de Taizé gebedsvieringen en stiltes komen elke keer terug. Om deze reden vraag ik gewoon wat Taizé-gangers tijdens die stilte deden en of ze hierin ook iets van God ervaarde. Dit zou ook een religieuze ervaring kunnen zijn. Tijdens een eigen bezoek aan Taizé in 2007 vertelde een jongeman hierin dat hij had besloten hoe hij met zijn ouders moest praten. Het is dus de moeite waard om te vragen of er meer mensen zijn die in deze stilte tijd nagedacht hebben of iets hebben besloten.

Open vragen

Vraag 23, 24 en 25 zijn belangrijk omdat de meeste vragen die ik gesteld heb gesloten zijn. In vraag 23 kan iemand nog zelf een ervaring omschrijven. In vraag 24 vraag ik of mensen nog aan andere dingen gedacht hebben. Hier zouden ook eventueel attributies bij kunnen zitten. Bij vraag 25 kan iemand nog opmerkingen opschrijven die eerder nog niet aan de orde zijn gekomen.

Als deze vragenlijst ingevuld is, kan ik zeggen of de gebedsviering in het algemeen indruk heeft gemaakt op mensen op zowel christelijke als niet-christelijke mensen en tot welke ervaringen dit leidt. Open en gesloten vragen: de meeste vragen zijn gesloten, maar er zijn ook open vragen bij, omdat dat soms nodig kan zijn. Met een open vraag kan iemand zelf beter formuleren wat hij/zij ervaren heeft. Verder gebruik ik in de vragenlijsten je/jij als aanspreekvorm en niet u, omdat de doelgroep aan wie ik de enquête voorleg jong is. Hiermee is de vragenlijst mogelijkster toegankelijker.

5.2 Respondenten

De enquêtes zijn opgestuurd en ingevuld in de tijd tussen 15-12 '10 en 10-01 '11. De enquête is verstuurd naar ongeveer 30 mensen. Deze is verstuurd naar iemand in Polen, die hem weer heeft verstuurd naar andere mensen. Vijf personen daarvan, hebben hem terug gestuurd. Verder is de enquête nog gestuurd naar twee leiders van groepen die naar Taizé zijn geweest en naar nog een paar losse personen. Uiteindelijk hebben 18 personen de enquête teruggestuurd, waarvan een persoon de enquête helemaal niet ingevuld heeft. Deze enquête doet dus niet mee in de analyse. In de resultaten wordt er dus steeds vanuit gegaan dat 17 personen de enquête hebben ingevuld. Een respondent heeft maar een paar vragen ingevuld en de rest niet. Deze vragenlijst is wel verwerkt, omdat de vragen over arousal wel zijn ingevuld en dit is toch wel interessant. Dit zorgt er wel voor, echter, dat bij de resultaten regelmatig een antwoord mist. De resultaten van de enquête zijn ingevoerd in SPSS.

5.3. Resultaten

De resultaten zijn ingevoerd in SPSS en zijn uitgebreid te vinden in bijlage 1.

5.3.1. Foutjes in de enquête

Nadat de enquêtes opgestuurd waren, kwam ik er achter dat er nog een paar foutjes in de enquête zaten. Zo zaten er nog een paar Nederlandse zinnen, woordjes in de enquête. Het woord blij was per ongeluk niet in glad, maar in glas vertaald, een ervaring van de schoonheid van de muziek en het geheel om mij heen was ook niet in het Engels vertaald. Ook waren er twee verschillende versies waarbij de nummers van de vragen niet gelijk waren. Dit kon echter wel opgelost worden, door de vragen met elkaar te vergelijken.

5.3.2. De groepen en achtergrondgegevens

In de hoofdvraag wordt gevraagd naar christenen en naar niet-christenen. Om deze vraag te beantwoorden moet ik dus de verschillende respondenten onderverdelen in deze groepen. Binnen deze twee groepen zijn er echter katholieken, protestanten en atheïsten, die deze enquête hebben ingevuld, waarbij de katholieken en protestanten onder de groep christenen valt en de atheïsten onder de groep niet-christenen. Acht mensen hebben zichzelf omschreven als katholiek, drie als protestant, vijf als atheïstisch en een als twijfelend tussen atheïst en agnost. Extra nuance kan worden aangebracht door twee katholieken die zichzelf omschrijven als: 'katholiek in theorie' en 'katholiek, maar ga nooit naar de kerk'. Voor het verder analyseren van de resultaten gebruik ik alleen de onderverdeling tussen christenen en niet-christenen, omdat de andere groepen te klein zijn om er een conclusie uit te trekken. De verhouding hiervan is bij de meeste vragen 11 tegenover 6 of 11 tegenover 5 omdat bij 1 enquête maar een enkele vraag ingevuld is, die echter wel meedoet in de analyse.

Binnen de groep christenen en niet-christenen is er nog verschil wat betreft het geloven in God en het godsbeeld. De grootste groep onder de christenen ziet God als een persoonlijke God (5), een andere groep als een kracht (4). Onder de groep niet-christenen, komen ook mensen voor die in God geloven, zowel als kracht of zelfs als een persoonlijke God. Ook opmerkelijk is een protestant die niet in iets hogers gelooft. Ik houd het bij hun eigen definities, maar het is wel goed om in het achterhoofd te houden dat dit dus geen zwart-wit verdelingen zijn. Wat betreft opvoeding, zijn bijna alle respondenten op een na, christelijk opgevoed en kunnen waarschijnlijk de christelijke inhoud van de liederen op zijn minst begrijpen.

5.3.3. Herinnering van de gebedsviering

Zoals in de vragenlijstconstructie al aan de orde is gekomen, moeten de respondenten zich de gebedsviering goed kunnen herinneren. In totaal kunnen 14 van de 17 ondervraagden zich de gebedsviering goed herinneren. Eén persoon kan zich de gebedsviering enigszins herinneren. Aan deze voorwaarde is dus voldaan om serieus naar de vragenlijsten van de respondenten te kunnen kijken. Ook is iedereen elke keer drie keer per dag naar de gebedsviering geweest. Iedereen heeft dus even veel meegemaakt van de gebedsvieringen.

Op de helft van alle ondervraagden heeft de gebedsviering indruk gemaakt en op de helft enigszins. Dit zou een aanwijzing kunnen zijn dat dit door middel van een arousal-staat kon leiden tot (religieuze) ervaringen. Als een gebedsviering indruk maakt, zou het kunnen zijn dat dit leidt tot een fysieke arousal.

5.3.4. Arousal-, attributie- en ervaringscores

Onderdelen van een ervaring zijn, volgens de attributietheorie, de arousal en de attributies. Ik heb arousal-, attributie- en ervaringscores opgesteld. Als arousalscore heb ik twee verschillende arousalscores opgesteld, een arousalscore met alle emoties uit vraag 14 en een arousalscore met de woorden opwindend en rustgevend uit vraag 13. Deze staan dan voor een hyper- en hypoarousal. De attributies zijn onderverdeeld in religieuze en niet-religieuze attributies, de ervaringen in religieuze en niet-religieuze ervaringen.

Arousalcore 1

Deze arousalscore bestaat uit een schaal van 1-5, waarbinnen alle verschillende emoties zijn opgeteld. Dit geeft een arousalscore. 4 op een schaal van 1-5 geeft aan dat deze persoon het als aanzienlijk passend heeft ervaren en 5 als zeer passend. Er zijn 10 verschillende emoties.

Vanaf 35 beschouw ik als een hoge arousalscore. Dit betekent dat de respondent gemiddeld 3,5 heeft ingevuld bij elke emotie. Een respondent kan dan bij sommige vragen 4 of 5, dus sterk, ingevuld hebben en bij sommige emoties lager, wat bijvoorbeeld bij een negatieve emotie als bang het geval

zou kunnen zijn. Vanaf **25** en lager, beschouw ik als een lage arousalscore. De respondent heeft dan gemiddeld 2,5 ingevuld en heeft dus nauwelijks sterke emoties gehad.

Arousal score 2

Opwindend en rustgevend, zijn twee variabelen met 5 verschillende antwoordmogelijkheden en dus kan er een score van 10 worden gehaald. Vanaf **8** en hoger, beschouw ik als een hoge arousalscore en vanaf **4** en lager als een lage arousalscore. De respondenten hebben dan bijvoorbeeld bij allebei de variabelen 4 ingevuld en bij een lage score bijvoorbeeld 2 keer 2.

De attributiescore

In de vragenlijst stonden 13 attributies, waar drie verschillende antwoorden op gegeven konden worden: nee, enigszins en ja. Omdat het antwoord nee geen score geeft, is het mogelijk om in totaal een score van 26 te halen.

Vanaf 14 beschouw ik als een hoge attributiescore, omdat een respondent dan bijvoorbeeld bij meer dan de helft van de attributies ja heeft geantwoord. Een andere manier van antwoorden is natuurlijk ook mogelijk met enigszins en ja afgewisseld. **6** en minder beschouw ik als een lage attributiescore. De respondenten hebben dan bij 3 attributies of minder ja, ingevuld en verder nee, 6 keer enigszins.

Religieuze attributies

Om te kijken of er verschil is in religieuze attributies tussen de twee groepen, is het ook nodig, om de religieuze attributies te vergelijken. Er zijn 11 religieuze attributies in de vragenlijst aan de orde gekomen. Er is dus 33 punten maximaal te halen. Twee attributies daarvan, gaan niet over God, maar over iets hogers. Dit is echter ook religieus te noemen, omdat dit een ruimere bewoording van God is. Vanaf **12** beschouw ik als hoge religieuze attributiescore. Vanaf **5** of minder beschouw ik als lage religieuze attributiescore.

De ervaringscore

Er zijn 13 ervaringen weergegeven in de vragenlijst. Hierbij kon alleen ja of nee geantwoord worden, waarbij het antwoord nee geen score oplevert en kan er dus een maximumscore van 13 gehaald worden. Een hoge ervaringscore beschouw ik als meer dan **6**, omdat mensen dan meer dan de helft van de scores hebben gehaald en een lage ervaringscore als minder dan **2**.

Religieuze ervaringen: Er zijn 9 religieuze ervaringen in de vragenlijst genoemd. Hierbij kon dus maximaal een score van 9 gehaald worden, omdat alleen de 9 een score opleverde. Vanaf **5** en hoger beschouw ik als een hoge religieuze ervaringen score. Vanaf **3** en lager, beschouw ik als een lage religieuze ervaringen score.

5.3.5. Wat zijn de ervaringen van christenen?

Arousal score 1: 5 van de 9³² christenen hebben een hoge arousal score. 1 van de 9 christenen heeft een lage arousal score. Er zijn dus veel christenen die zich tijdens de gebedsviering waarschijnlijk vaak en veel in een arousalstaat hebben bevonden. Er waren maar weinig christenen die zich maar weinig in een arousalstaat bevonden. De emoties die hier vooral toe bijdroegen, zijn de emoties: hoopvol (9 van de 11), relaxed (10 van de 11), vredig (10 van de 11) en rustig (9 van de 11). In deze gevallen hebben de respondenten enigszins of ja geantwoord op de vraag of ze deze emotie hebben gehad. Het zou dus vooral wijzen op een hypoarousal. Alle christelijke respondenten heeft naar eigen zeggen wel een van de emoties ervaren.

Arousal score 2: Er zijn 4 van 11 christelijke respondenten met een hoge arousal score 2 en 0 van de 11 christelijke respondenten met een lage arousal score. Inhoudelijk draagt vooral rustgevend bij aan de arousal score. 9 van de 11 christelijke mensen hebben hier een score van 4 of 5 ingevuld.

(Religieuze) attributies: 6 van de 9 christelijke respondenten hebben een hoge attributiescore en 1 van de 9 christelijke respondenten heeft een lage attributiescore. 7 van de 10 christelijke respondenten hebben een hoge religieuze attributiescore en 1 van de 10 christelijke respondenten hebben een lage religieuze attributiescore. Het grootste gedeelte van de christelijke respondenten geeft dus veel attributies en er zit maar een enkeling tussen die weinig attributies geeft. Inhoudelijk zijn de attributies die hier het meeste aan bijdragen:

- 'ik dacht dat God liefde geeft' (10 van de 11)

- 'ik dacht dat God hoop geeft' (10 van de 11)

- 'Ik dacht dat God aanwezig was' (10 van de 11)

- 'Ik dacht dat de Heilige Geest aanwezig was' (10 van de 11)

- 'Ik dacht dat God mensen kan helpen in nood' (10 van de 11)

Niet religieuze attributies: '(ik dacht dat andere mensen belangrijk zijn voor mijn leven)'

(10 van de 11), 'ik dacht dat ik verbonden was met de mensen om mij heen' (9 van de 11)

Ervaringen: 5 van de 11 christelijke respondenten hebben een hoge ervaringscore en 4 van de 11 hebben een lage ervaringscore gehad. 1 van de 11 respondenten heeft een hoge religieuze ervaringscore gehad en 4 van de 11 respondenten hebben een lage religieuze ervaringscore gehad. Inhoudelijk droegen de volgende ervaringen het meeste bij aan de ervaringscore. Religieuze ervaringen: 'een ervaring van een relatie met God' oftewel een extatische ervaring volgens de definitie van Van der Slik. (6 van de 11), 'een ervaring dat God mijn leven leidt' een bevestigende ervaring en 'een ervaring van verbondenheid met iets hogers' (6 van de 11). Dit zou een extatische ervaring kunnen zijn, omdat verbondenheid iets weg heeft van vereniging, alleen is het dan met iets vagers.

Niet religieuze ervaringen: 'een ervaring van de noodzaak om anderen te helpen' (6 van de 11) en 'een ervaring van verbondenheid met de omgeving' (6 van de 11).

³² Bij het berekenen van de arousal score missen bij de emotie blij twee antwoorden. Bij de verschillende onderdelen, zijn er vaak wel 11 christelijke respondenten die de antwoorden hebben ingevuld.

Open vragen, stilte: Vier van de elf mensen gaven te kennen dat zij iets van God hebben ervaren tijdens de stilte. Het feit dat zij hierin God herkennen, is het cognitieve aspect van Van der Lans, wat een belangrijk onderdeel van een religieuze ervaring bevat. Hier is dus sprake van een religieuze ervaring. Een respondent vertelt vooral over de gevoelens, die ook altijd onderdeel van een ervaring zijn. Een protestant noemt deze ervaring een liefdevolle mantel die voor je zorgt. Dit lijkt een extatische ervaring te zijn, omdat een liefdevolle mantel een soort ervaring van vereniging lijkt aan te geven, van nabijheid, maar het lijkt ook iets van een bevestigende ervaring te hebben. Het is niet een ervaring van leiden van je leven, maar het heeft wel iets van een bemoeien met het leven van iets hogers en zoals Glock en Stark het geformuleerd hebben, als aanwezigheid, is het zeker. Een katholiek kreeg het gevoel dat hij/zij persoonlijke dingen bij God neer kon leggen, waar hij/zij daardoor een beslissing over kon nemen. Een andere katholiek beschreef dit als 'een veilig, vrij en gelukkig gevoel met zijn/haar leven'. Een ander persoon noemt dit een leegte waarbij je je gedachten kon laten gaan. Niet alle christenen ervaren echter iets van God in de stilte. Ook was iemand dankbaar.

Tijdens de stilte is deze groep veel bezig met hun leven en wat ze hierin kunnen veranderen. 'I thought about myself, my life and what I could change.' Dit komt overeen met het feit dat 7 van de 10 christelijke respondenten die de vragenlijst hebben ingevuld, een beslissing heeft genomen tijdens de stilte.

De ervaringen die ik geformuleerd had, kwamen voor, niet allemaal bij iedereen, maar alle christenen hadden wel een van de ervaringen.

5.3.6. Wat zijn de ervaringen van niet-christenen?

Arousalscore 1: 2 van de 6 niet-christenen heeft een hoge arousal score en ook 2 van de 6 niet-christelijke respondenten heeft een lage arousalscore 1. Een klein gedeelte van de respondenten heeft zich dus veel/hevig in een arousalstaat bevonden tijdens de gebedsvieringen, net minder dan helft, maar ook een klein gedeelte heeft zich niet zoveel of niet in een arousalstaat bevonden. Van de 6 niet-christelijke respondenten heeft niemand een hoge arousalscore 2 en 2 personen hebben een lage arousalscore 2. Inhoudelijk waren het vooral de volgende emoties waarbij respondenten 4 of 5 hebben ingevuld: relaxed (4 van de 6), verwonderd (3 van de 6), vredig (3 van de 6) en rustig (5 van de 9) Dit lijkt dus ook vooral op een hypoarousal.

Arousalscore 2: Inhoudelijk is het vooral rustgevend dat bijdraagt aan deze arousalscore met 4 van de 6 niet-christelijke mensen. Van de 6 niet-christelijke respondenten heeft niemand een hoge arousalscore en 2 personen hebben een lage arousalscore.

Attributiescore: 2 van de 5 (hier mist een respondent) niet-christelijke respondenten heeft een hoge attributiescore en 3 van de 5 een lage attributiescore. 0 van de 5 niet-christelijke respondenten heeft een hoge religieuze attributiescore en 2 van de 5 niet-christelijke respondenten hebben een lage religieuze attributiescore. Onder de niet-christelijke respondenten worden dus niet zoveel religieuze

attributies waargenomen. Dat er wel religieuze attributies ingevuld zijn, is opmerkelijk te noemen, maar zou te maken kunnen hebben, met het feit dat sommige atheïsten wel in iets hogers zeggen te geloven. Inhoudelijk zijn de attributies die het meest voorkwamen, de niet-religieuze attributies: 'ik dacht dat andere mensen belangrijk waren voor mijn leven' en 'ik dacht dat ik verbonden was met de mensen om mij heen'. De religieuze attributies die bijvoorbeeld voorkwamen, waren: God geeft vrede, God kan helpen en God geeft liefde.

Ervaringen: Ervaringscore: 0 van de 5 niet-christelijke respondenten hebben een hoge ervaringscore en 2 van de 5 niet-christelijke respondenten hebben een lage ervaringscore. 0 van de 5 niet-christelijke respondenten hebben een hoge religieuze ervaringscore en 5 van de 5 niet-christelijke respondenten hebben een lage religieuze ervaringscore. De groep niet-christenen heeft dus weinig ervaringen gehad. Inhoudelijk waren de ervaringen die hier het meeste aan bijdroegen: een ervaring van schoonheid (4 van de 5), een ervaring van verbondenheid met de mensen om me heen (3 van de 5) en een ervaring van de noodzaak om anderen te helpen (4 van de 5)

Open vragen: Wat naar voren komt in de open vragen, is dat de niet-christenen tijdens de stilte vooral veel bezig waren met hun leven en wat ze hieraan konden veranderen, bijvoorbeeld: 'Ik dacht aan mijn leven, wat ik heb weten te presteren en wat ik nog wil gaan doen met mijn leven. Nieuwe doelen stellen voor het komende jaar.' 'wat te doen na Taizé' en 'wat ik nog wil doen met mijn leven.' Ook hier heeft een groot gedeelte van de respondenten een beslissing genomen tijdens de stilte.

5.3.7. Wat zijn de overeenkomsten?

Op ongeveer iedereen heeft de gebedsviering indruk gemaakt, op de helft zelfs veel indruk.

Arousal: Bij allebei de groepen kwam het gevoel vredig, relaxed en rustig veel voor. Rustgevend komt ook bij beide groepen veel voor. Bij beide groepen is er dus vooral sprake van hypoarousal.

(Religieuze) attributies: Bij beide groepen kwamen de niet-religieuze attributies die met mensen te maken hadden erg veel voor. Dit zijn de attributies: 'ik dacht dat andere mensen belangrijk zijn voor mijn leven' en 'ik dacht dat ik verbonden was met de mensen om mij heen'.

Ervaringen: Bij beide groepen zijn er maar weinig mensen die echt veel van de religieuze ervaringen hebben gehad. Een overeenkomst is, dat een ervaring van schoonheid onder beide groepen veel voorkomt. De ervaringen die mensen hebben, worden door beide groepen als positief ervaren. Bij beide groepen kwamen de ervaringen die met mensen te maken hadden ook weer veel voor, namelijk de ervaring van verbondenheid met de omgeving en een ervaring om anderen te helpen.

Open vragen, stilte: Het lijkt erop dat de stilte tijdens het gebed vaak leidt tot het nemen van bepaalde beslissingen en dat veel mensen dan bezig zijn met wat ze kunnen veranderen in hun leven. Van de christenen hebben 7 van de 11 respondenten een besluit genomen. Van de groep niet-christenen hebben 3 van de 6 respondenten een besluit genomen. In beide groepen waren er mensen die nadachten over hun leven en dingen wilden veranderen.

5.3.8. Wat zijn de verschillen?

Arousal: De groep christelijke respondenten heeft een hogere arousalscore 1. Dit zou kunnen betekenen dat zij een gebedsviering bijvoorbeeld intensiever beleven. Arousalsscore 2 is bij de christelijke respondenten ook hoger. Hoopvol kwam bij christenen veel voor en verwonderd veel bij niet-christenen.

(Religieuze) attributies: Er zijn meer christelijke mensen en ook een groter gedeelte van de christelijke mensen dat een hoge attributiescore heeft. Het grootste gedeelte van de niet-christelijke respondenten heeft echter een lage attributiescore. Bij beide groepen kwamen de niet-religieuze attributies die met mensen te maken hadden, erg veel voor. Dit zijn de attributies: 'ik dacht dat andere mensen belangrijk zijn voor mijn leven' en 'ik dacht dat ik verbonden was met de mensen om mij heen'.

Ervaringen: Er zijn meer christelijke mensen die een hoge ervaringscore hebben gehaald. Een ander verschil is, dat de ervaring van schoonheid bij niet-christenen wel een van de ervaringen is, die het meeste voorkomt en bij christenen niet.

Open vragen, stilte: het religieuze verschil is voor een deel ook terug te vinden in de ervaring tijdens de stilte. Een deel van de christelijke respondenten heeft hier een religieuze ervaring.

Er zijn wel verschillen tussen de groepen aan te geven. Er is duidelijk verschil tussen christen en niet-christenen te zien in hun ervaringen. Het verschil in religieus/niet-religieus referentiekader is terug te zien in de antwoorden die mensen gaven, in de ervaringen en de attributies. Christenen gaven aan zowel religieuze attributies als religieuze ervaringen te hebben gehad tijdens de gebedsviering. Dit kwam naar voor in de aangereikte antwoorden, maar ook in de open vragen kwam naar voren dat sommige christelijke respondenten religieuze ervaringen kregen. (vraag 23) Dit kan toeval zijn, maar het zou ook kunnen betekenen dat zij door hun referentiekader wat opener staan voor een arousal tijdens een gebedsviering en zich misschien wat makkelijker laten meevoeren door wat zij horen om zich heen.

6. Conclusie en aanbevelingen

6.1 Conclusie

Een deel van de ervaringen komt dus overeen tussen christenen en niet-christenen. De gebedsviering maakt op beide groepen veel indruk en heeft een rustgevend effect, wat zou kunnen duiden op een hypoarousal. Vredig, relaxed en rustig kwam ook bij beide groepen veel voor. De hyperarousal kwam dus minder voor dan de hypoarousal. Beide groepen zien ook de medemens als van betekenis voor hun leven en ervaren sterk de schoonheid van de gebedsviering. Deze ervaring wordt ook door beide groepen als positief gezien.

De stilte leidt over het algemeen tot nadenken over het eigen leven en wat ze hieraan kunnen veranderen. De hypothese dat in de stilte veel mensen iets bedenken of een besluit nemen, lijkt te kloppen. Veel respondenten gaven te kennen iets bedacht te hebben of een besluit genomen te hebben.

Een deel van de ervaringen komt echter ook niet overeen. De christelijke respondenten hebben een hogere arousalscore, attributiescore en ervaringscore en zeker een hogere religieuze attributiescore en religieuze ervaringscore. Dit zou toeval kunnen zijn, maar het zou ook goed kunnen dat deze groep door hun religieuze referentiekader wat opener staat voor een arousal en zich wat makkelijker laat meevoeren door wat zij horen. De hypothese dat christelijke jongeren religieuze ervaringen zouden krijgen door hun religieuze referentiekader lijkt dus te kloppen. Veel van de religieuze ervaringen hadden de jongeren echter ook niet. De ervaringen die ze vooral hadden waren een bevestigende ervaring en een extatische ervaringen, een minder diepe en wat diepere ervaringen dus.

Niet-christelijke jongeren krijgen over het algemeen geen religieuze ervaringen, maar in een enkel geval wel. Deze betreffende respondent gaf wel te kennen atheïst te zijn, maar geloofde wel in een God en had dus toch wel een religieus referentiekader. Niet-christelijke respondenten vinden de gebedsviering wel mooi. Dit komt zelfs meer voor dan onder de christelijke respondenten.

6.2. Discussie

Tussen de enquêtes zat ook een enquête van een Pools, katholiek persoon, die op bijna alle religieuze ervaringen ja had geantwoord. Iemand zou wel toevallig al deze dingen gedacht, ervaren kunnen hebben, maar het zou ook kunnen zijn dat deze persoon niet heel lang heeft nagedacht bij het invullen of de vragenlijst heeft ingevuld op basis van sociale wenselijkheid. Verder zou het kunnen zijn dat mensen de vraag over attributies verkeerd begrepen hebben. Dit is een attributie die je tijdens de gebedsviering gehad moest hebben, maar misschien dat ze er over nadachten of ze dit in het algemeen vonden kloppen.

6.3. Aanbevelingen voor verder onderzoek

Omdat dit onderzoek nog maar klein opgezet is, zou het de moeite waard kunnen zijn om dit nog een keer in het groot te doen met veel grotere aantallen. Dit maakt het betrouwbaarder. Om zeker te weten of mensen echt lichamelijke arousaltoestanden krijgen bij een gebedsviering als die van Taizé, zou er een onderzoek gedaan kunnen worden waarbij er echt gemeten wordt of mensen een arousal-toestand hebben.

Omdat veel jongeren tijdens het gebed dingen bedachten die ze in hun leven konden veranderen of dingen hebben bedacht, zou het interessant en relevant kunnen zijn om te kijken of ze hier nog iets mee doen en of het bidden/en of stil zijn dus op deze manier zin voor hen heeft gehad, behalve dat ze het een mooie ervaring vonden.

Aanbevelingen voor begeleiding jongeren: Naar aanleiding van dit onderzoekje is het mogelijk om met de jongeren te praten over wat zij met hun ervaringen kunnen als ze weer terug zijn en of het hen lukt om die dingen te veranderen die ze van plan waren om te veranderen.

7. Bibliografie

Boeken

- Brico R., Taizé, een lente in de kerk, Ambo, Baarn, 1978
- James. W., Varieties of religious experience: a study in human nature, Longman and Green, London, 1902
- Roger, Frère,-prior van Taizé, de regel van Taizé, Communauté de Taizé, France, 1961
- Spink K., Het leven van broeder Roger, de stichter van Taizé, (vertaald door Elizabeth Marchant), Averbode, Gooi en Sticht, 1986
- Sundén H., Die Religion und die Rollen: eine psychologische Untersuchung der Frömmigkeit, Töpelman, Berlijn, 1966
- Uden M. van, Pieper J., Post P., Oude sporen, nieuwe wegen, ontwikkelingen in bedevaartonderzoek, Gooi en Sticht, Baarn, 1995
- Van der Slik F., Religieuze ervaring, een veelvormig perspectief op de zin van het bestaan, Tilburg UP, 1988

Artikelen

- Bulman R. J. , Wortman C. B., Attributions of blame and coping in the 'Real World': severe accident victims react to their lot, *Journal of psychology and social psychology*, vol. 35, nr. 5, 1977 blz 351-363
- Proudfoot W. en Shaver P., Attribution theory and the Psychology of Religion, *Journal for the scientific study of religion*, vol. 14, nr. 4, 1975, blz. 317-330
- Schachter S., Singer J. E., Cognitive, Social, and Physiological Determinants of Emotional State, *Psychological Review*, vol. 69, nr. , 1962, blz. 379-399.
- Spilka B., Shaver P., Kirkpatrick L. A, A general attribution theory for the psychology of religion, *Journal for the scientific study of religion*, vol. 24, nr. 1, 1985, blz. 1-20

Internetsites

- http://www.taize.fr/nl_article6634.html, 15-12-'10
- http://www.taize.fr/nl_article5460.html, 15-10-'10
- http://www.taize.fr/nl_article3439.html, 20-11-'10

Afbeeldingen

-<http://site.protestantsegemeentedeurne.nl/wp-content/uploads/2009/02/gebed-in-taize.jpg>

-http://www.kuleuven.be/mas/images/secundair_onderwijs/in_de_kijker/68/image024.jpg

Bijlage 1, vragenlijst (met resultaten)

Beste mensen,

Jullie zijn allemaal in Taizé geweest. Sommigen zijn net terug, anderen al wat langer. Ik zelf ben hier ook geweest en heb besloten om voor mijn studie theologie (dit gaat over godsdiensten en geloven) hier een scriptie over te schrijven. Dit is het laatste onderdeel van mijn bachelor.

Waarschijnlijk dat jullie tijdens jullie reis in Taizé ook naar de gebedsvieringen in Taizé zijn geweest en dit op een bepaalde manier hebben ervaren. Ik ben benieuwd naar hoe jullie dit ervaren hebben. Ik heb bij deze mail een vragenlijst bijgevoegd die jullie in kunnen vullen.

Denk rustig na over de vragen en bedenk dat er geen antwoorden goed of fout zijn. Verder is de enquête anoniem. Al bij voorbaat dank voor het invullen van de vragenlijst!

Groeten,

Hanneke Kastelijns

Bijlage 2, vragenlijst met resultaten

In deze bijlagen zijn aantallen aangegeven achter de antwoordmogelijkheid.

Vanaf vraag 3:

-Christenen: cursief, voor de schuine streep

-Niet-christenen: achter de schuine streep

1. Achtergrondinformatie

Eerst komen er wat achtergrondvragen over jou:

1) Wat is je leeftijd?

16:2

17:4

18:1

21:2

20:3

23:2

Missing (1)

2) Ben je man of vrouw

0 man 7

0 vrouw 10

Nu zullen er wat achtergrondvragen over je geloof worden gesteld:

Bij deze vraag is er maar één antwoord mogelijk

3) Ik ben

0 atheïst 6

0 agnost 0

0 katholiek 8

0 protestant 3

0 oosters-orthodox 0

0 anders gelovig 0

0 anders, namelijk 0

Totaal: 17

4) Ben je christelijk opgevoed, heb je bijvoorbeeld leren bidden, en/of bijbelverhalen gehoord?

0 ja 11/1

0 nee 0/4

(1) Missing

5) Bid je wel eens buiten Taizé?

0 ja 9/2

0 nee 1/4

(1) Missing

6a) Geloof je in iets hogers?

0 ja 9/2

0 nee 2/3

(1) Missing

6b) Als je in iets hogers gelooft, hoe zie je dat hogere dan?

0 als een kracht 1/3

0 als een persoonlijke God 4/1

0 als iets in mijzelf 2/0

0 anders, namelijk 2/0

---

(2) Missing

II De Taizé week

De volgende vragen gaan over jouw reis naar Taizé in het algemeen

7) Zat je goed in je vel toen/voor je naar Taizé ging?

0 ja 4/1

0 enigszins 3/0

0 nee 1/0

(1) missing

8) Vond je Taizé in het algemeen leuk?

0 ja 6/0

0 enigszins 3/1
 0 nee 0/0
 (7) missing

9) Had je hoge verwachtingen van Taizé voor je ging?

0 ja 3/0
 0 enigszins 3/0
 0 nee 3/1
 (7) Missing

I. De gebedsviering

10) Hoe vaak ben je ongeveer naar de gebedsviering geweest?

0 drie keer per dag 10/4
 0 twee keer per dag 0/0
 0 een keer per dag 0/0
 0 twee tot zes keer 0/0
 0 een keer 0/0

(4) missing

11) In welke maand van welk jaar was je voor het laatst in Taizé?

.....
 .....

12) Kan je je de gebedsvieringen nog herinneren?

0 ja 9/5
 0 enigszins 1/0
 0 nee 0/0

(2) missing

III. De gebedsviering, de ervaringen

13)a) Wat vond je van de gebedsviering over het algemeen?

Vul dit in op een schaal van 1 tot

	1 (past niet)	2	3	4	5 (past wel)
mooi					
vervelend					
inspirerend					
opwindend					
rustgevend					
saai					

Mooi

1

2 1/1

3

4 5/2

5 5/3

Vervelend

1 6/3

2 4/2

3 1/0

4 0/1

5

Inspirerend

1 0/2

2 3/1

3 4/3

4 4/0

5

Opwindend

1 2/3

2 1/2

3 6/1

4 1/0

5 1/0

Rustgevend

1

2 1/1

3 1/1

4 3/2

5 6/2

Saai

1 6/4

2 3/0

3 1/0

4 0/1

5 0/1

(1) missing

14b) Zijn er nog andere, hiervoor niet genoemde woorden die voor jou bij de gebedsvieringen hoorden?

0 Ja,

3/0

0 Nee

0/0

Christenen	-Indrukwekkend, -Bijzonder -the prayer allowed me to feel safe and give me quiet ins
Niet-christen	-

14a)Hoe voelde je je over het algemeen tijdens het gebed:

	1 (niet)	2	3	4	5 (wel)
relaxed					
blij					
opgewonden					
verdrietig					
boos					
bang					
rustig					
onrustig					
verwonderd					
hoopvol					
vredig					
Ik had geen bijzonder gevoel bij de gebedsviering					

Relaxed

1 0/0

2 1/0

3 0/2

4 6/2

5 4/2

Blij

1

2 2/1

3 3/3

4 2/1

5 2/1

(2) missing

Opgewonden

1 1/4

2 2/0

3 4/0

4 2/2

5 1/0

Verdrietig

1

2 1/2

3 4/2

4 5/2

5 1/0

Boos

1 6/4

2 5/2

3

4

5

Bang

1 8/3

2 2/3

3 1/0

4

5

Rustig

1 1/1

2 1/0

3 6/2

4 3/3

5

Onrustig

1 3/4

2 5/0

3 2/1

4 1/1

5

Verwonderd

1

2 1/1

3 5/2

4 2/1

5 3/2

Hoopvol

1

2 0/2

3 2/2

4 6/1

5 3/1

Vredig

1 1/0

2 0/2

3 0/1

4 4/1

5 6/2

Ik had geen bijzonder gevoel bij de gebedsviering

1 2/0

2 5/3

3 2/0

4 1/0

5 0/2

(2) missing

15b) Zijn er nog andere, hiervoor niet genoemde gevoelens die je tijdens de gebedsviering had?

0 Ja, namelijk.....

0 Nee

(0) Missing

christen	Yes, namely I was really sure that God is only for me, like if there wasn't any other people in the church, but in the same time I was feeling very close to my friends especially when we were praying with my boyfriend together.
----------	---

16) Heeft de gebedsviering indruk op je gemaakt?

0 ja **8/3**

0 enigszins **3/2**

0 nee

(1) Missing

Bij de volgende vraag is maar één antwoord mogelijk

17) Heb je een van de volgende dingen gedacht?

●Ik dacht dat God hoop geeft in moeilijke tijden

0 ja **7/2**

0 enigszins **3/1**

0 nee **1/2**

(1) missing

●Ik dacht dat God mij kan helpen in mijn leven

0 ja **5/1**

0 enigszins **3/1**

0 nee **3/3**

(1) missing

●Ik dacht dat God liefde geeft

0 ja **9/1**

0 enigszins **1/1**

0 nee **1/3**

(1) missing

●Ik dacht dat God mijn leven leidt

0 ja **4/0**

0 enigszins **3/1**

0 nee **4/4**

(1) missing

●Ik dacht dat God vrede geeft

0 ja **7/0**

0 enigszins **1/2**

0 nee 3/3

(1) missing

Ik dacht dat God zegent

0 ja 5/0

0 enigszins 3/0

0 nee 2/5

(2) missing

●Ik dacht dat de Heilige Geest aanwezig was

0 ja 8/0

0 enigszins 2/0

0 nee 1/5

(1) missing

●Ik dacht dat God aanwezig was

0 ja 8/1

0 enigszins 2/1

0 nee 1/3

(1) missing

●Ik dacht dat God mensen kan helpen die in nood zijn

0 ja 6/0

0 enigszins 4/1

0 nee 1/4

(1) missing

●Ik dacht dat er iets hogers bestaat

0 ja 6/2

0 enigszins 2/0

0 nee 3/3

(1) missing

●Ik dacht dat er iets hogers is dat mijn leven leidt

0 ja 4/1

0 enigszins 3/0

0 nee 4/4

(1) missing

●Ik dacht dat ik verbonden was/een band met de mensen om mij heen

0 ja 5/3

0 enigszins 4/1

0 nee 1/1

(2) missing

christenen	<p>-Nadenken over God en zijn boodschap voor mij in de bijbel.-The first time in Taizé every day I have had different subject to talk tot God and I was trying to do it like in the plan. The second time I have been there, i was just thinking about the things which was the most important in this moment. I just let the mind fly. It was very inspiring, when my thoughts were just like the 'Lego' toys-building the new connections and whole 'buildings'. I have changed my thinking. I don't know if now I'm thinking better, but i know it's different.-I thought about myself, my life and what I could change.-persoonlijke dingen, alles wat ik tegen kwam.-ik had spijt van dingen die ik had gedaan. De stilte gaf mijn de ruimte om daar eens goed over na te denken en tot het besluit te komen dat ik dat eens moest gaan veranderen.-van alles, van wat ik ging doen, tot leuke herinneringen.-Over mijn leven, de mensen om mijn heen. Mijn positie in de maatschappij. Ik dacht na over het verleden, het heden en hoe ik verder moest om de doelen van mijn toekomst te behalen.-waarom mensen nooit hun hoofd stoten tegen de lampen, want die lijken zo laag te hangen. We gaan eten straks. Welke broeders zullen in slaap vallen.</p>
niet-christenen	<p>-Ik dacht aan mijn leven, wat ik heb weten te presteren en wat ik nog wil gaan doen met mijn leven. Nieuwe doelen stellen voor het komende jaar.</p> <p>-over hoe mooi het kan zijn dat zoveel mensen samen zijn zonder ruzie, wat voor een geweldige ervaring het was om met zoveel mensen toch eenheid te voelen, hoe ik graag zou willen dat meer van mijn vrienden dat ook konden ervaren, wat er voor eten zou zijn.</p> <p>-Mijn hoofd is altijd wel ergens mee bezig, ik laat het gewoon zijn gang gaan. Soms gedreven door de zojuist gezongen muziek, door een tekst die ik net hoorde of las. Maar ook vaak zat door dingetjes buiten de dienst om die in mijn gedachten opkomen, positief en negatief.</p> <p>-aan over hoe het daar in Taizé was en over wat te doen na Taizé.</p> <p>-Of ik dingen in mijn leven kon verbeteren en hoe dan. Bijvoorbeeld de omgang tussen mij en mijn vrienden of ik andere mensen ergens mee kon helpen etc. Maar ook over wat we die dag gedaan hadden, wat we nog gingen doen en wat ik daar dan van vond.</p>

●Ik dacht dat andere mensen belangrijk waren voor mijn leven

0 ja	8/5
0 enigszins	2/0
0 nee	1/0
(1) missing	

Bij de volgende vraag zijn meerdere antwoorden mogelijk

20) Heb je tijdens de gebedsviering een van de volgende ervaringen gehad?

0 een gevoel van ontzag voor God

Ja	4/0
Nee	7/5

0 een gevoel dat God uw leven leidt

Ja	6/0
Nee	5/5

0 een ervaring dat God u op wonderbaarlijke wijze heeft geholpen

Ja	1/0
Nee	10/5

0 een gevoel dat God u heeft gestraft voor iets dat u gedaan heeft

Ja	1/0
Nee	10/5

0 een gevoel van warme en intieme vereniging met God/een relatie met God

Ja	6/0
Nee	5/5

0 een ervaring van volledige overgave aan God

Ja	2/1
Nee	9/4

0 een ervaring door God verlicht te zijn

Ja	3/0
Nee	8/5

0 een ervaring waarin God u iets vroeg voor hem te doen.

Ja	1/0
Nee	10/5

0 een ervaring van verbondenheid met iets hogers

Ja	6/2
Nee	5/3

0 een ervaring waarin tijd en ruimte niet meer leken te bestaan

Ja	4/0
----	-----

Nee	7/5
0 Een ervaring van verbondenheid/een band met de mensen om mij heen	
Ja	6/1
Nee	5/4
0 Een ervaring van de schoonheid van de muziek/of het geheel om mij heen	
Ja	3/4
Nee	8/1
0 Een ervaring dat ik andere mensen moest gaan helpen	
Ja	6/4
Nee	5/1
Missing (1)	

Bij de volgende vraag is één antwoord mogelijk

18) Als je zo'n ervaring hebt gehad, had je hier dan een positief of negatief gevoel bij?

0 positief 8/3

0 negatief 3/2

(1) Missing

III De stilte

Bij de volgende vraag zijn meerdere antwoorden mogelijk

19) Wat deed je tijdens de stilte van het gebed?

0 niets

0 wachten 4/3

0 nadenken 8/4

0 mediteren 3/0

0 bidden 4/5

(1) Missing

20a) Ervoer je iets hogers (bijvoorbeeld God) in de stilte?

0 ja 3/1

0 nee 7/4

(2) Missing

20b) Zo ja, kun je dit omschrijven?

.....

.....

.....

.....

.....

-Over hoe mooi het kan zijn dat zoveel mensen samen zijn zonder ruzie, wat voor een geweldige ervaring het was om met zoveel mensen toch eenheid te voelen, hoe graag ik zou willen dat meer van mijn vrienden dat ook konden ervaren, wat er voor eten zou zijn

--	--	--

21) Als je nadacht, waar dacht je aan tijdens de stilte van de gebedsviering?

.....
 .....
 .....
 .....

	nee	ja
christenen	2	-een liefdevolle mantel die voor je zorgt. -helemaal leeg van binnen en je kon gewoon je gedachten laten gaan. -Generous in my life, I feel I'm lonely, like God doesn't care if I'll do something or not. In Taizé I was asking him about my private things, and I have the feeling that I know what to do when I'll come back. I have done that, and it was the best decision of my life. God helped me a lot. -ik voelde me veilig, vrij en gelukkig met mijn leven.

22) Heb je iets bedacht (bijvoorbeeld een besluit genomen) tijdens de gebedsviering?

0 ja 7/2

0 nee 3/2

(3) missing

23a) Het kan zijn dat jouw ervaring hier niet bij genoemd is. Heb je het de gebedsviering nog op een andere manier ervaren dan de manier zoals het hier beschreven is?

0 ja	2/0
0nee	9/6
(3) Missing	

23b) Zo ja, hoe zou je dit dan beschrijven?

.....

.....

.....

Christen	-the second time, God was so away. I was thinking He's really away of me. And the cross helped me a lot. -gewoon fijn
Niet-christen	

24) Heb je nog andere dingen gedacht tijdens de gebedsviering in het algemeen, die je je nog kan herinneren?

.....

.....

.....

.....

Christen	-Dat ik meer besluitvaardiger moet zijn in dingen die ik wil. En mensen vaker moet zeggen hoe erg ik hen waardeer. -dat ik zo'n stilte vaker moet doen -I was really sure that God is only for me, like if there wasn't any other people in the Church, but in the same time I was feeling very closed my friends, especially, when we were praying with my boyfriend together in Taizé - Hoe erg ik mijn vriendin miste. En hoe ik haar kan helpen.
Niet-christen	Ik heb nagedacht over mijn tante die borstkanker heeft gehad, derde wereldlanden en over een vriendin die het een beetje moeilijk had.

25) Heb je nog op- of aanmerkingen over deze enquête?

.....
.....
.....

●op- en aanmerkingen

Tsja, je hebt duidelijk niet zoveel aan atheïsten zoals ik bij deze lijst. Wat is misschien miste is de vraag waarom juist zoveel “niet gelovigen” graag naar Taizé komen, waarom die zich daar thuis voelen en niet bij de ‘gewone kerk’ in Nederland. Maar misschien is dat wel helemaal niet van belang voor je onderzoek.

En even technisch: Digitale enquêtes invullen is gewoon niet echt handig in Word. Misschien raadzaam om in de toekomst gebruik te maken van gratis online tools zoals ThesisTools ? Maakt voor veel mensen het invullen sneller en dus laagdrempeliger, en jij hebt de antwoorden direct in excell zodat je ze niet meer hoeft over te typen.

-ik vind het erg op God gericht. Naar Taizé gaan, betekent niet automatisch in God geloven.

Heel erg bedankt voor het invullen!

Bijlage 2, Arousal- Attributie- en ervaringscore

Arousalscore

Arousalscore 1

Case Processing Summary			
	Cases		
	Valid	Missing	Total
	N	N	N
Geloofsachtergrond * Arousal	15	2	17

Geloofsachtergrond * Arousal Crosstabulation														
Count		Arousal												
		19	21	25	27	29	32	33	35	36	39	40	41	Total
Geloofsachtergrond	niet-christen	1	1	0	0	1	1	0	0	0	1	1	0	6
	christen	0	0	1	1	1	0	1	2	1	1	0	1	9
	Total	1	1	1	1	2	1	1	2	1	2	1	1	15

Arousalscore 2

Geloofsachtergrond * Arousal 2 Crosstabulation									
Count		Arousal 2							
		3	4	5	6	7	8	10	Total
Geloofsachtergrond	niet-christen	1	1	0	2	2	0	0	6
	christen	0	0	1	3	3	3	1	11
	Total	1	1	1	5	5	3	1	17

Attributiescore

Case Processing Summary			
	Cases		
	Valid	Missing	Total
	N	N	N
Geloofsachtergrond * attributies	15	2	17

Geloofsachtergrond * attributies Crosstabulation													
Count													
		attributies											
		0	2	5	8	10	12	13	18	19	23	24	Total
Geloofsachtergrond	niet-	0	2	1	0	0	1	1	0	0	0	0	5
	chris-	1	0	0	1	1	0	0	1	2	2	2	10
	Total	1	2	1	1	1	1	1	1	2	2	2	15

Case Processing Summary			
	Cases		
	Valid	Missing	Total
	N	N	N
Geloofsachtergrond * attributies	16	1	17
Geloofsachtergrond * religieuzeattributies	15	2	17
Geloofsachtergrond * nietreligieuzeattributies	15	2	17

Geloofsachtergrond * religieuzeattributies Crosstabulation													
Count													
		Religieuze attributies											
		0	3	6	9	10	11	16	17	18	21	22	Total
Geloofsachtergrond	niet-christen	2	1	0	0	1	1	0	0	0	0	0	5
	christen	1	0	1	1	0	0	1	1	1	2	2	10
	Total	3	1	1	1	1	1	1	1	1	2	2	15

Ervaringscore

Case Processing Summary

	Cases		
	Valid	Missing	Total
	N	N	N
Geloofsachtergrond * ervaringen	16	1	17
Geloofsachtergrond * nietreligieuze ervaringen	16	1	17
Geloofsachtergrond * religieuze ervaringen	16	1	17

Geloofsachtergrond * ervaringen Crosstabulation											
Count											
		ervaringen									
		0	1	2	3	4	5	6	8	10	Total
Geloofsachtergrond	niet-christen	0	2	0	2	1	0	0	0	0	5
	christen	1	2	1	0	1	1	3	1	1	11
	Total	1	4	1	2	2	1	3	1	1	16

Geloofsachtergrond * religieuzeervaringen Crosstabulation

Count								
		Religieuze ervaringen						
		0	1	2	4	5	7	Total
Geloofsachter- grond	niet-christen	2	3	0	0	0	0	5
	christen	2	3	1	2	2	1	11
	Total	4	6	1	2	2	1	1